

Mört till gröten?

Inspel till SLU:s remissvar på betänkandet Livsmedelsberedskap för en ny tid (SOU 2024:8)

Alfred Sandström, Jens Olsson och Örjan Östman, institutionen för akvatiska resurser, SLU

Sammanfattningsvis anser vi att betänkandet är välformulerat och omfattande men inte speciellt nytänkande. För en ökad säkerhet och beredskap i det svenska livsmedelssystemet bör även svensk sjömatproduktion inkluderas. För att utveckla ett mer hållbart svenskt livsmedelssystem med mindre klimatpåverkan och högre beredskap i händelse av kris, vill vi lyfta fram betydelsen av att utveckla lokala värdekedjor från: i) under- och outnyttjade arter, ii) småskaliga och lokala producenter av pelagiska arter, iii) djuruppfödning baserad på restströmmar från fiskförädling, och extraktiv odling, samt iv) att förvaltning av fiskbestånd ska inkludera ett livsmedelssäkerhetsperspektiv.

Generella kommentarer

Det är bra att ”Livsmedelsberedskap för en ny tid” har ett brett anslag och lyfter upp både kriser relaterade till krig, klimatförändringar och sjukdomar. En betydande del av betänkandet består mer av tillbakablickande beskrivningar av nuvarande strukturer och regler inom livsmedelssystemet, och innehåller få mer framåtsyftande och konkreta förslag för en framtida mer anpassad livsmedelsberedskap. De konkreta förslag som lyfts, berör framför allt beredskapslagring och ett nationellt livsmedelsberedskapsråd för att upptäcka hot och störningar i systemet. Det är dock oklart för oss hur detta råd ska förhålla sig till andra myndigheter, samt vilka organisationer som representeras i rådet annat än att näringslivet ska vara delaktiga.

Ett stort ansvar för att ta fram konkreta planer inom det tilltänkta beredskapssystemet läggs på kommuner och i viss mån Livsmedelsverket. Detta förslag gör å ena sidan att beredskapen anpassas till lokala förhållanden, vilket är önskvärt givet de tydliga produktionsgradienterna i vårt land, men riskerar samtidigt att planerna inte är sammanhållna och kompatibla mellan närliggande kommuner, samt kräver betydande kompetens på kommunnivå, något vi är osäkra på om det finns idag. Dessutom har kommuner begränsad möjlighet att styra över tillgång till insatsmedel, transporter, viss infrastruktur och produktion, vilka alla är avgörande för en lokal livsmedelsförsörjning.

Specifika förslag och kommentarer för ett ökat fokus på sjömat

Endast korta avsnitt berör sjömat. Historiska aspekter tas i viss mån upp, som EU-inträdets betydelse för svensk livsmedelsproduktion och livsmedelssäkerhet. Där nämns dock inte de stora förändringar som svenskt fiske genomgått under motsvarande period. Varför fiskar vi tex så lite konsumtionsfisk idag? Den analysen bör finnas med.

I Sverige konsumerade vi 2017 ca 126 kton (ätlig vikt) sjömat per år, i genomsnitt ca 240 g/pers sjömat i veckan¹, vilket kan jämföras med ca 750 g kött, korv och fågel per vecka². Sjömat är proteinrik, näringsriktig, och anses vara betydelsefull för folkhälsan. Trots att Sverige har många sjöar och vattendrag samt lång kust, är vår självförsörjningsgrad avseende sjömat för livsmedel ca 28 %¹, lägst av alla livsmedelskategorier. Majoriteten importeras från Norge, Danmark och Kina¹ och i kristider kan störningar i distributionskedjor för import få

¹ Louisa Borthwick, Kristina Bergman & Friederike Ziegler 2019. Svensk konsumtion av sjömat. RISE Rapport 2019:27

² Livsmedelsverket 2011. RIKSMATEN – VUXNA 2010–11 Vad äter svenskarna?

allvarliga konsekvenser på konsumtionen av sjömat. Samtidigt som Sverige importerar sjömat, fångades det 2022 ca 140 kton (hel fisk) inom det svenska yrkesfisket, men 77 % (103 kton) användes som foderfisk, som nästan uteslutande landas i Danmark³⁴ och säljs vidare som foder på en global marknad⁵. Vår bedömning är att svenskt fiske och vattenbruk kan ha en betydande roll för att förbättra beredskapen och konkurrenskraften i livsmedelssystemet, och att den blå sektorns betydelse om möjligt bör understrykas på ett tydligare sätt i betänkandet.

Det finns en betydande potential att vid kris öka den inhemska sjömatproduktionen, framför allt av strömming/sill (svenska landningar idag 28 kton), men också delvis skarpsill (53 kton) och tobis (11 kton). Detta är den stora outnyttjade potentialen på nationell nivå. För att kunna nyttja dessa resurser som livsmedel vid kris krävs dock att det finns en utbyggd infrastruktur och värdekedja som landningshamnar, fryskylmöjligheter, och logistik för att fisken ska nå konsumenten. Vid försämrad säkerhetspolitisk situation kan dessutom ett fiske i utsjön som utförs av pelagiska trålare begränsas betydligt pga minering och risk för attacker från främmande makt på öppet vatten. Dessutom kräver ett storskaligt trålfiske stora mängder diesel, för vilken tillgången kan komma att strypas vid kris. För att öka livsmedels säkerheten avseende sjömat krävs det därför sannolikt åtgärder för att på sikt styra den svenska fiskeflottan mot ett mer kustnära och lokalt fiske som samtidigt kräver en mindre mängd insatsvaror (diesel).

Något som bör beaktas är att det i dagsläget finns en problematik med miljögifter i fet fisk (som strömming/sill, skarpsill och lax) från Östersjön och fisk från vissa sjöar (sik, röding, öring, lax och ål). Vad som idag saknas är en tydlig risk-nyttoanalys vid konsumtion av fisk, och att vid en krissituation anpassa nuvarande kostrekommendationer för att inkludera även nyttan av konsumtion av fisk vid brist av andra proteinkällor.

Idag importerar Sverige nästan allt fiskmjöl och fiskolja som används som foder vid djurproduktion. Fodret används främst inom vattenbruk, fågelproduktion, ungggrisproduktion, kraftfoder till husdjur, och till viss del inom pälsindustrin. Även om en betydande del av fodret kommer från Danmark, som har en fast förbindelse med Sverige, finns det risker i importen av foder i samband med en eventuell krissituation. Sverige skulle i så fall behöva tillverka eget fiskmjöl och olja för animalieproduktion. Det är dock generellt bättre att äta så mycket av fångsten som möjligt direkt än att gå omvägen via animalieproduktion. De restströmmar som uppstår vid humankonsumtion av fisk, skulle dock kunna användas vid foderproduktion. Restströmmar från fiskproduktionen kan också användas som medium för produktion av biogas, även om den tänkbara mängden är osäker.

Förutom de pelagiska arter (strömming/sill och skarpsill) som idag fiskas i Sverige, finns det en outnyttjad potential hos fiskarter som idag inte nyttjas i någon större utsträckning, som tex braxen, mört, abborre, nors och storspigg. Den totala potentialen hos dessa arter är mindre, runt 20-30 kton/år⁵⁶ än för de pelagiska arterna, men ett mer diversifierat fiske skulle kunna ha stor relativ betydelse för lokal livsmedelsförsörjning i glesbebyggda områden i norra Sverige, runt större sjöar, och längs kusten. För detta krävs dock att det finns aktiva fiskare, redskap och infrastruktur (tex visar plats-specifika uppskattningar att 10-20 ton braxen och

³ SCB 2023. Det yrkesmässiga fisket i havet 2022.

⁴ SCB 2023. Det yrkesmässiga fisket i sötvatten 2022.

⁵ Hornborg, S., Axelsson, A & F. Ziegler. 2023. Driver svensk konsumtion av odlad lax ökat svenskt industrifiske i Östersjön? RISE Rapport 2023:100.

⁶ van Berlekom 2023. A Catch-22 scenario in the Swedish food system – a scientific examination of cyprinid fishing and its management possibilities in Sweden. Master thesis SLU.

⁷ Miljöbalken 3 kap. 5 §

⁸ Statistik från SCB och Havs- och vattenmyndigheten.

⁶ Vainikka et al. 2024 <https://doi.org/10.1016/j.fishres.2023.106922>.

mört skulle kunna fiskas per år i kustvattnen runt Östhammar och det tiodubbla i Hjälmarens och Mälarens). Det kräver också en kunskapsuppbyggnad för att kunna processa och förädla dessa nygamla fiskresurser. Vi vill lyfta fram att det finns både traditioner och innovationskraft inom de blå näringarna som skulle kunna nyttjas för att bygga upp en mer diversifierad och mindre känslig sjömatproduktion.

För ett långsiktigt hållbart nyttjande av både de stora pelagiska bestånden och nya arter krävs även en förändrad förvaltning med mer hållbara förvaltningsmål för fisket. Många internationella bestånd som torsk och strömming/sill har dålig status i Östersjön och landningarna är historiskt låga. Det finns därför ett behov att förvaltningsmålen för dessa bestånd, på EU-nivå, anpassas så att det finns marginaler att ta av vid krissituationer och att de inte redan är körda i botten i händelse av en kris. För nya fiskresurser och nationellt förvaltade arter krävs också en mer aktiv förvaltning än idag om vad som är hållbart och hur fisket kan påverka vattenmiljön i stort.

Betydelsen av utpekade riksintresseområden tas upp på flera håll i betänkandet men främst som ett verktyg för att skydda jordbruksmark. Ingenstans nämns att det finns riksintresseområden för yrkesfisket. I miljöbalken⁷ nämns: ”..användning av mark- och vattenområden ska säkerställa fiskesektorns tillgång till fångstområden. Det är också avgörande att planeringen säkrar viktiga lek- och uppväxtområden för betydande arter, samt nödvändig infrastruktur i form av hamnar som möjliggör exempelvis landning, samt underhåll och service av fiskefartyg.”

En annan aspekt som inte nämns i betänkandet är att en betydande mängd fisk fångas inom det svenska fritidsfisket. Under 2022 bedrev 1,2 miljoner svenskar fritidsfiske med en sammanlagd fångst på 11 300 ton⁸. Idag återutsätts en stor del av fångsten (16 500 ton) men i händelse av kris finns en potential att öka fångsterna inom fritidsfisket som egentillverkat livsmedel.

I betänkandet diskuteras lagring och försörjning av insatsvaror. En viktig faktor för att kunna upprätthålla ett svenskt fiske är att säkerställa tillgången till vissa fiskeredskap som inte tillverkas i Sverige. Exempelvis är nylonnät förbrukningsmedel som kontinuerligt måste förnyas. Något som bör beaktas är hur svenska fiskare ska få tag på sådan helt nödvändig utrustning i händelse av kris.

Svenskt vattenbruk står idag för 13 % av den svenska fiskproduktionen, och merparten av den odlade fisken vi idag äter utgörs av importerad lax¹. Det finns därför ett utrymme för en utökad svensk vattenbruksproduktion. Även denna är ofta beroende av insatsvaror som fiskfoder. Som tidigare nämnts är det dock ofta om möjligt bättre att fiskfångster går direkt till humankonsumtion istället för att de används som foder inom vattenbruket. En ökad odling av arter på lägre trofinivåer (räka, Tilapia) skulle däremot kunna producera mer inhemsk sjömat baserad på andra typer av foder som inte är av intresse för humankonsumtion (avfallsprodukter mm). Odling av sådana arter kan å andra sidan kräva insatser i form av billig spillvärme och kemikalier. Vi vill också betona att ’extraktiv’ odling av tex musslor, sjöponng och alger skulle kunna öka inhemsk matproduktion utan behov av insatsvaror.